

Књижевно-уметнички салони у Београду 1830-1940.

Апстракт: Појава књижевно-уметничких салона у Београду током прве половине XIX века представља одраз политичког, економског и културног преображаја изазваног после ослобађања од турске доминације. Знак су обогаћења друштвеног живота који се више не своди само на верске светковине и окупљања сродника и комшија, него се издвајају друштвене групе засноване на сличним, често интелектуалним интересовањима. Институција салона је пренета у Србију из средње Европе која је тада опонашала француски културни модел. Анализом деловања књижевно уметничких салона може донекле да се сагледа процес приближавања Србије Европи који је подразумевао напуштање балканско-оријенталне традиције и преовлађивање савремених европских схватања.

Осамостаљујући се почетком XIX века од вишесековне турске владавине, Србија се ослобађала и турског утцаја и доживљавала значајан преображај; мењали су се не само друштвено уређење и систем власти него и целокупан начин живота. Те промене су биле најочигледније у граду, у урбаној средини, која је носилац културног преображаја и водећи учесник у процесу европеизације.

Европска струјања су у почетку продирала у Србију посредно, из Војводине. Срби „пречани“ су још током Првог српског устанка прелазили на ослобођену територију и увелико учествовали у стварању државе. Међутим, усвајање европских образаца понашања препознаје се тек од тридесетих година XIX века. Друштвени живот се више није сводио само на верске светковине и окупљања сродника и комшија, што је карактеристично за патријархалну заједницу, него се издвајају друштвене групе засноване на сличним, често интелектуалним интересовањима. У том оквиру стварале су се и институције које су имале задатак да задовоље новонастале потребе.

Од 1832. године, доласком Јеврема Обреновића, млађег брата кнеза Милоша, за управника вароши Београда, почела су по домовима виђенијих људи да се приређују примања по угледу на париске салоне у XVIII веку - кад су се политичари сретали с књижевницима, разговарајући, оговарајући и расправљајући, уз представљање неког песника или посланика.¹ Господар Јеврем, који је показивао разумевање за књигу и склоност ка „новачењима“, био је један од првих који је „држао отворену кућу“. Он „при-

¹ Е. И. Ж. Гонкур, Историја француског друштва за време револуције, Београд 1953, 13.

ма сипраице и ђосице, и с пуно предусретљивости и љубазности их дочекује, живи ошмено и своју децу лепо васпитава. Његова кћи Лика има васпитача Димитрија Тирола и његову ђосићу која је учи европском понашању и сипраицима. (...) Јеврем прима 'Oesterreichischer Beobachter' и 'Allgemeine Zeitung', које му велики секретар Појовски преводи на српски, држи 'Новине сербске' и има библиотеку у којој је Конверсациони лексикон на немачком језику, а затим 'сочиненија Лафонтена, Коопера, Скопа, Шилера и прочих других немачких сипсаицеља'."²

По угледу на представнике владајуће породице, убрзо и друге знамените личности уводе свој „дан примања“ одређеног дана у недељи. Током тих окупљања читале су се и преводиле песме и приче с немачког, француског и италијанског језика, певале су се старе српске песме и свирало на клавиру, харфи и гитари. Причало се о догађајима из Првог и Другог устанка, о античкој философији и историји. Професор Београдског лицеја Константин Бранковић је говорио о знаменитим женама у светској историји, али и о кретању појединих планета. Катица Даниловић Богићевић, унука војводе Анте Богићевића, а жена првог ађутанта кнеза Александра Карађорђевића, нарочито је волела да казује разне историјске приче из живота великих европских писаца које је превела из француске или немачке књижевности. Говорила је о француској жени XVIII века и о њеној улози у ондашњем друштву, али и о отменој и образованој Францускињи савременог доба.

Тим салонима присуствовао је сав тадашњи учени свет: Димитрије Давидовић, попечитељ народног просвештенија, Димитрије и Христина Тирол, Дубровчанин Матија Бан, књижевник, дипломата и васпитач кћери кнегиње Персиде Карађорђевић, његова жена Маргарета Бан, њихова кћи Полексија и њен муж сликар Степа Тодоровић, Марија Милутиновић, жена Симе Милутиновића Сарајлије и лична секретарица Вука Караџића, Љубомир Ненадовић, Јосиф Панчић, капетан Миша Анастасијевић, трговац и добротвор, и његова жена, дипломата Коста Магазиновић, Мина Караџић, Константин Ранос, професор Лицеја и васпитач синова кнеза Милоша, Милева Алимпић, жена генерала Ранка Алимпића и приређивач његових мемоара, Милица Стојадиновић-Српкиња, Лаза Лазаревић...³

Између четрдесетих и шездесетих година прошлог века, поред таквих примања, у истом друштвеном слоју приређивала су се и женска посела, кад су долазиле „жене средње културе, које су и по себи, и по својим мужевима уживале лепо углед у грађанству, и које су, као амбициозне жене, тежиле просвећивању“.⁴ Организовала их је најпре Марија Милутиновић сваког уторка, а после и Анка Константиновић, кћи господара Јеврема. Требало је женама дати инструкције не само „о васпитању деце, специјално женске, (...) о гајењу цвећа, биља, поврћа и воћа, о баштама“⁵ него их и упутити како да се понашају, да пазе на свој лични углед, да што више читају, посећују позоришне представе. То су били „у неку руку“ ва-

² Т. Борђевић, Србија пре сто година, Београд, 1946, 29-31.

³ П. Димитријевић-Стошић, Посела у староме Београду, Београд 1965.

⁴ Исто, 69.

⁵ Исто.

спитни заводи' на којима се говорило о уређењу станова и о сервирању столова за време обедовања, (...) девојке су училе да 'нецују, клеплују, штрикају и хеклају, како се раде гоблени и пти посени'. На овим поселима причало се о томе како се облачи свет и разгледани су модни албуми донети из Беча или из Пеште."⁶ Међутим, такви сусрети жена су прерасли у журеве и не би могли да се назову салонима као што су била окупљања код Лазе Зубуна, Глигорија Возаровића, Велимира Валожича или Гаврила Витковића.

Лаза Зубун, секретар Совјета 1835, члан Српског ученог друштва и Друштва српске словесности, два пута недељно, четвртком и недељом поподне, од три до седам, примао је госте у својој кући у Босанској улици (данашња Улица адмирала Гепрата). Његов дом био је клуб уставобранитеља, који су се ту редовно виђали и расправљали о важним страначким и државним питањима. Говорило се о економији, о културној изградњи Србије, о слању на школовање у иностранство, о потреби да се законом обезбеди основна писменост за женску децу.⁷

Код Глигорија Возаровића, првог српског издавача, „скућљали су се српски интелектуалци да би из некоко броја сипраицих новина видели и чули шта се дешава у Европи“.⁸ „Возаровић је имао дућан на Варош-кајици, а иза дућана били су му сипан, мађачки књижа и радионица. Његов дућан био је сипецијитне београдске интелекцијације, иако да је лично на неки клуб или књижевни салон. Као и 'оцаклија' (соба с каминем) Лазе Зубуна, у којој су се писци скућљали на кафу, иако је и Возаровићев дућан био сипајалицијитне писаца међу којима је прву реч водио Сима Сарајлија (...) . Јоаким Вујић је иакође навратио ђосица-Сари и ђазда-Глиши, јер је у њиховој кући и њиховом просвећеном друштву налазио европску кујну, зајадњачки живописни сипил и сипомину парави која је била рећкоцијит у Београду иридесетих година XIX века, јер је он још сасвим био итурска варош. Већ 1832. године у Возаровићевом дућану зачела се мисао о оснивању Народне библиотеке, односно Читалицијита.“⁹

Велимир Валожич, такође издавач, иначе Чех који се с временом посрбио, дошао је у Београд 1850. године. Штампало је уџбенике, брошуре, преводе француске и немачке белетристике, географске карте, а у почетку је држао и агенцију за продају страних новина. „И његов 'дућан', иакође на Варош-кајици, био је сипецијитне интелекцијације и писаца. (...) Ве-

⁶ Д.Ј. Поповић, Београд кроз векове, Београд 1964, 463.

⁷ П. Димитријевић-Стошић, нав. дело, 49-52.

⁸ Београд, Београд 1940, 12.

⁹ М. Јовановић-Стојимировић, Силутете старог Београда, Београд 1971, 350; Глигорије Возаровић је као велики поштовалац Доситеја Обрадовића, скупљао његове књиге, писма и слике, издао његова целокупна дела. Доситеј је био сахрањен уз стару митрополијску цркву, па „кад је зидана нова, данашња Саборна црква, Возаровић је побожно отворио Доситејев гроб, пажљиво покупио кости и све то сместио у нов ковчежић, у који је ставио у боци пуној уља једно писмено у коме је стајало ово: Мили роде и потомство, јављам ти да ова цедуља у овом стаклету стоји у сандуку усред костију блаженопочившег српског Апостолског Доситеја Обрадовића (7..). Када је Доситеј по трећи пут био сахрањиван, према гробу Вука Караџића, испред Саборне цркве (...) нађена је ова Возаровићева белешка и Доситејеви остаци су по њој идентификовани. (...) Али једна кошчица Доситејева није више била на месту! (...) Возаровић је узео један „члан“ од Доситејевог кажипрета, окувао га у злато и ставио га као драги камен на своју бурмутицу, која је, по његовој жељи, с њим сахрањена.“ Исто, 350-351.

лимир Валожих је био пријатељ с Протом Матијом Пенадовићем, Буrom Јакишићем и дружим великанима, који су навраћали к њему и с којима се чак и дописивао.”¹⁰

У кући Гаврила Витковића, гимназијског професора, и његове жене Лујзе не само да су се читала домаћа и страна дела „лаучног и уметничког карактера” него су се водиле и „живе и ваљене дискусије о савременим политичким доктринама новонаклог социјализма у Европи”,¹¹ говорило се о феминизму, Бакуњину и руском нихилизму, истицао се западноевропски либерализам, свирале су се француске шансоне и руске романсе. Долазили су Светозар Марковић, његов старији брат Јеврем и Сава Грујић - обојица официри и политичари, песник Милан Кујунџић Абердар, професори универзитета Гига Гершић и Јован Ђаја, књижевник Милован Глишић и новирани Бура Љочић и Пера Тодоровић, политичари Раша Милошевић и Коста Таушановић, а навраћао је и Лаза Пачу, који је касније постао министар финансија. Чести гости су биле и сестре Милица и Анка Нинковић, прве социјалисткиње, које су због своје политичке прогресивности морале да напусте Русију, где су биле на студијама, па су наставиле школовање у Швајцарској. Драга Љочић и Марија Зиболд, прве жене лекари у Србији, Илка Марковић, жена Јеврема Марковића. Та окупљања су престала с хапшењем Лујзе и Гаје Витковића и Илке Марковић због покушаја атентата на краља Милана у Саборној цркви, у октобру 1882. године.¹²

Друштво за српски језик и књижевност, децембар 1920. године

¹⁰ Исто, 351-352.

¹¹ П. Димитријевић-Стошић, нав. дело, 78.

¹² Исто, 78-84.

Жене у Србији су почетком XIX века исто колико и мушкарци учествовале у друштвеном животу. Међутим, како су контакте са Европом почели да остварују углавном очеве бавећи се трговином и синови слати на школовање, убрзо су настали неравноправни односи. Бројним странцима је током посете Београду падало у очи одсуство жена на улици, а о том подређеном положају оставио је сведочење из 1855-1856. године Роман Зморски. „Оне се, истинна, не склањају пред ђосићима, седају заједно за сто и усрдно нуде ђосиће. Међутим, потпуно одсуство образовања, смисла за друштво, слободе у понашању и говору чине их неспособним да дуже останау у друштву с мушкарцима. Тако, било где да се скупе, оба пола се труде да се сваки посебно забавља, што очевидно не може допринећи да се међу њима развије већа друштвеност.”¹³ Али очи Првог светског рата жене су поново почеле да учествују у јавном животу. Пред Балканске ратове Србија је имала двадесет и једну жену лекара, до 1918. четрдесет и четири, а знатан број се бавио сликарством и књижевним радом.¹⁴

У „Друштву за српски језик и књижевност”, основаном 1910, било је ангажовано доста жена, углавном студенткиња и гимназијских професора. Чланови Друштва су сваког десетог у месецу, од 6 до 8 сати, одржавали седнице у просторијама Српског семинара (мада су били независни од факултета). Ти састанци су више личили на дебатне клубове у којима је главну реч водио Павле Поповић. Неки чланови Друштва, углавном мушкарци, мада и три, четири жене, међу којима су биле Исидора Секулић и Јелена Ђоровић, долазили су код професора Веселина Чајкановића у посете, на вечере.¹⁵

Иначе, Исидора Секулић је примала у својој кући четвртком после подне; „комуникативна у књижевним и приватним односима, (...) била је у живој повучена и у раду дискретна. (...) Њени ђосићи су, скоро искључиво, били ђисци и читаоци. (...) Да би мирно радила, замолила је пријатеље да јој долазе на разговор у одређени дан поподне. Низ годину, то поподне је био четвртак.”¹⁶

Код Јелене Скерлић-Ђоровић,¹⁷ долазило се уторком. „Њени ујорници су били ђисци и пријатни сасијанци на којима је највише било речи о књижевности. На њима су се могли срести Боџдан и Павле Поповић, (Миодраг) Ибровац, Исидора Секулић, сликари, ђисници и есејисти, који су уживали у доброј конверзацији. Њима је најмање мали салон био отворен пријатељски, јер је Јелена Скерлић-Ђоровић имала велики смисао за пријатељство и дар да пријатељство одржи, пошто је била отворена, искрена и мушки одважна да каже своје критичке судове, али је умела и великодушно да охрабри, посавештује и уздигне саговорника. Увек надах-

¹³ Р. Зморски, На Сани и Драви, у: Београд у XIX веку из дела страних писаца, Београд 1967, 20.

¹⁴ З. Маринковић, М. Филиповић, Београђанка са старих фотографија 1860-1914, из збирке Музеја града Београда, Београд 1986, 7-10.

¹⁵ Из разговора са породицом Веселина Чајкановића.

¹⁶ М. Кашанин, Сусрети и писма, Нови Сад 1974, 36-37.

¹⁷ Ј. Ђоровић, жена Владимира Ђоровића и сестра Јована Скерлића, „у младости је врло многа преводила за Дневни лист, у коме је радио њен брат, а после је нарочито била везана за 'Мисао' (Смиљу Баковић и круж око тог часописа), према је остала у везама са 'Српским књижевним гласником'.” (М. Јовановић-Стојимировић, нав. дело, 448.)

нућа безграничном доброћом, она је располагала психолошких тактиком. Украјко, била је личност.¹⁸

Јелисавета Марковић,¹⁹ имала је један дан „кад је окуљала људе и жене од пера и од књиже, тако да су по били претјужно литерарни састјаници. Долазили су Бољдан Појовић, Сима Пандуровић, Ксенија Ајћанасијевић, песникиња Даница Марковић, књижевница Јелена Димићријевић... То је уљавном генерација Милана Ракића, Милана Грола, Јована Скерлића. Пре Дружој свејској рајћа састјаници су се одржавали свакој уторка, а после рајћа свакој првој уторка у месецу. Обично је присуствовавало пет до десет љосцију. Долазиле су и састјавнице гимназије, дискуљовало се о текућим темама, друштвеном и куљтурном живољу. Служили су се слајко и кафа, а после Првој свејској рајћа, чај, уз нешто слао и неку посласцију.“²⁰

Иванка Иванић,²¹ другарица Растка Петровића, вративши се после Првог светског рата 1919. из Париза, примала је у својој кући на Теразијама, обично пред подне или предвече. Растко Петровић је био централна личност, а круг се убрзо проширо и на неке београдске уметнике: Марка Ристића, Сива Миличића, Тошу Манољовића, Агу Мокрајца, Светковог, Кракова.²² „Те вечери тамо личиле су (само разуме се, „*toutte proportion gardée*“) на оне чувене, историјске салоне ириске, некада.“²³

Смиља Ђаковић је окупљала око себе сараднике часописа „Мисао“.²⁴ „Она је била једна интересантна београдска жена, врло активна и комуникативна, која је желела да сарадници часописа који доносе рукописе поштану и пријатељи часописа. Тадашњи главни уредник, Велимир Живојиновић Масука, није имао много интересовања за таква окупљања, и он је врло рејко, само изузетно, присуствовао.“

Центар тог друштва био је прво у просторијама часописа „Мисао“, у Пасажу између Кнез Михаилове улице и Обилићевог венца. Доцније, када је требало напустити то место, све је пресељено у стан Смиље Ђаковић. У једној соби је била редакција, у другој салон где је примала.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Ј. Марковић - професор у II женској гимназији, књижевни преводилац с француског, енглеског, норвешког и латинског.

²⁰ Из разговора са проф. Божидаром Марковићем, сином Јелисавете Марковић.

²¹ За време Првог светског рата студирала медицину у Паризу, није завршила, али је после са мајком имала зубну ординацију на Теразијама; удала се за Станислава Кракова; рођака Делфе Иванић, која је била један од оснивача и сарадника скоро свих женских и хуманитарних покрета у Србији крајем XIX и половином XX века.

²² А. Дероко, Мангулци око Калемегдана, Београд 1987, 277-278.

²³ А. Дероко, А ондак је летије јероплан над Београдом. Београд 1984, 196.

²⁴ Часопис „Мисао“ се појавио 1. новембра 1919. године, основала га је група интелектуалаца који су добијали средства од пријатеља заинтересованих за књижевност. „Концепција часописа била је доста широка, укључујући свестрану пражње експреској и политичкој живоља, науке и привреде, уметности и филозофије. Међу књижевним радовима, часопис „Мисао“ је највише и највише неговоо лирику и њом се, заправо, и одређивао његов прави књижевни карактер.“ (Б. Новаковић, Књижевни живот у Београду од првог до другог светског рата (1914-1941) у: Историја Београда III, Београд 1974, 339)

Долазило се једном недељно, суботом у пет сати, и остајало отприлике до седам, пола осам. Било је обавезно и послужење: кафа или чај, а увек је био и неки куповни колачић. Смиља Ђаковић није месила, она није била домаћица. Дешавало се и да други донесу нешто за јело, на пример Груберове кифле с Варош кафеје из Поп Лукине улице, било је понекад и сецкане пршуте.

„У прво време долазили су сарадници часописа који су били и пријатељи Смиље Ђаковић. Сјално друштво су чинили Исидора Секулић, Јелица Ђоровић, Стеван Јаковљевић, Беба Ђоровић (биолог и бољаничар, касније професор универзитетја), Милан Јањушевић (инженер), Милан Ђаковић, док су нешто ређе долазили Десанка Максимовић, Раица Плаовић, Олга Косановић удајћа Појовић (професор гимназије)... Друштво је било врло занимљиво, можда пре свега због тога што је Исидора Секулић, која иначе није волела много да прича у овом друштву водила главну реч. Теме су биле увек књижевне. Разговарало се о разним исцима, уљавном савременим, рејко из класике, о најновијим збивањима, о објављивању појединих књижа и радова у часописима. Милана Јањушевића, који је био одличан пријоведач, Исидора Секулић је подстакала да објави своје пријоветке Он је као један од 1300 кајлара прошао кроз рајћ зајажујући врло карактеристичне и интересантне ствари, првенствено као човек који више види смешно нешто ирајично, тако да његове приче нису замарале.“

Смиља Ђаковић није имала никакве школе, само је била начитана. Није била претенциозна, а врло бистра и духовитја, није била леја, али људи су се пријатно осећали с њом.²⁵

Било је и других кућа у којима се састјао свет који се бавио куљтуром, науком и политиком. Код Османа Хаџића²⁶ долазили су Станоје Станојевић, Милутин Миланковић, др Лаза Костић, Јован Дучић, Иво Андрић, који је нарочито волео да чује босански говор госпође Хаџић (она је осмо колена од Мехмед-паше Соколовића).²⁷

Код Јована Јовановића Пијона²⁸ пријатељи су долазили на ручак сваког уторка, па су та своја редовна вићања из шале звали „Пијонов фторник“, по угледу на „дан примања“ који су држале жене. „На те ручкове смо се били навикли, да смо их смјирали као нешто пољупно природно, пројесјовали смо кад их по неком случају не би било и ирајили да нам се надокнаде или плаје. После ручка шили смо у Јовановићеву собу за рад. Ту смо шили кафу и осјајали до при, а понекад и до четјири сјћа после подне. Разговарали бисмо о свечему, оговарали смо свакога и критиковали све. (...) Кад би ко од друштва одсуствовао, онда се у уторак о њему џоворило (наравно с љуно претја на његов рачун), а после ручка писала би му се карјта. Карјте је писао обично сам Јовановић, а осјтали би их или само пошписали или би додали понеку сажетју“

²⁵ Из разговора са Миланом Ђаковићем.

²⁶ Начелник Министарства унутрашњих дела, студирао права у Загребу и Бечу, бавио се превођењем, говорио арапски, турски, енглески и француски, сарађивао у многим књижевним листовима.

²⁷ Из разговора са оперском певачицом Бахријом Нури-Хаџић, ћерком Османа Хаџића.

²⁸ П. Јовановић - посланик на страни, политичар, оснивач Земљорадничке странке, преводилац.

љубазности у стилу онога што се о ручку љоворило.²⁹ Најчешћи гости су били професори универзитета Богдан и Павле Поповић, посланик на страни Ђорђе Ђурић, професор дипломатске историје Гргур Јакшић и професор етнологије Тихомир Ђорђевић.

Ради потпунијег увида у културни живот Београда, који је био у сфери приватног, требало би рећи нешто и о кућним „музичарањима“. „Међу љравим посебностиима живољ музичкољ живољта Беољрада тридесетних љодина били су љриваљни љозиви на музичарање. Музичарања су љочинљала око шеснаесет часова и завршавала се, ако су бивала успелаљја, љред љоноћ. Наљчувениљја (...) била су она која је у Сарајевској улици, у велике две собе везане шпанским зидом, љриврељивала љосљољја Ружа Винавер, маљка Сљанислава Винавера. Ружа Винавер, љрофесор клавира у Музичкој школи Сљанковић, свирала је бесљрекорно.“³⁰

Кућне концерте љриврељивали су и чланови породице Настасијевић: Момчило Мома, професор и песник; Светомир Сема, композитор и архитекта; и Славољуб Суне, професор, латинац и књижевник. Мома је свирао пиколо флауту, Сема виолу, а Суне виолончело. „Чланови оркестљра били су љакоље Винавер (клавир) и Перисла Милаћ, сликар (флаутља) (...) Обично су извољена разна дивертисмениљта, све до Моцарљтових квартетљта и Баха.“³¹ Композитор Станољло Рајичић је одлазио на та послеподневна примања која су се одржавала код Настасијевићевих сваке недеље. „Од свих љосљитиљја највише ми је остљло у љамћелу један љихов колеља, љрофесор љеољрафиље, који је одлично имљитљирао разне личностљи и био врло духовитљ. На зидовима су се налазиле Живорадове слике (...). Живорад (најстариљи брат, академски сликар, један од оснивача групе Зограф) је био и иконољписац, љако да су зидови били украшени и иконама, а и љорљпрељитљима чланова љородице (...). Специљалној аљмосфери дољриносли су и љрисуљни уметљници разних стљрука. Време је љролазило у музичарању, дискусиљама, веселом распољожењу.“³²

Миховил Логар, композитор, такоље помиње озбиљна музичарања у београдским кућама. „Изводила се класична и романљитљична музика. Мољ Трио за виолину, виолу и виолончело' љрви љућљ је изведен у кући Милољја Милољјевића (др Милаан Фотљић, виолина, др Бољић Кнежевић, виола и др Александар Ђаја, виолончело). Једном сам свирао до зоре са др Душаном Пуљићком, чувеним адвокательом, одличним виолинистљом (...). Били су љло љасионирани уметљници, вирљуозни. Комљоновао сам и за флаутљу љрофесора Сивисие Сљанковића (...). Мељу аматљерским људачким квартетљитљима био је љознаљ онај у кући љрофесора Ђубиљше Вуловића. Професори Беољградскољ универзитетљта удруживали су се у ансамбле од којих ће, касиљје, битљи састљављен оркестљар 'Collegium musicum'.“³³

²⁹ Т. Ђорђевић, „Пижовов фторник“, Српски књижевни гласник, књ. 6, мај-август 1940.

³⁰ М. Витезовић, Запис о разговорима с професорима Ранком Димитријевићем, у: Београд у сећањима 1930-1941, Београд 1983, 48-49.

³¹ В. Живановић, Од видинског пољавчета до „Хеликона“ у „Москви“, у Београд у сећањима 1930-1941, 134.

³² С. Рајичић, Из музичког света, Летописе Матице српске, књ. 423, св. 6, јун 1979, Нови Сад, 1151.

³³ М. Логар, Моје прве године у Београду мељу педесет даљих, у: Београд у сећањима 1919-1929, Београд 1980, 89.

Идеја о оснивању Collegium musicum-а, 1925. „у циљу да нељује музику камернољ тиљта и да васљитљва музички укус универзитетљске омљадине“,³⁴ настала је током приватних музичарања Милољја Милољјевића и неколицине професора универзитета и интелектуалаца тадашњег Београда, углавном музичара аматера. Са отварањем Коларчевог народног универзитета, редовно су се одржавали концерти Collegium musicum-а четвртком у шест сати.³⁵

Вечери код адвоката Душана Путника су оставиле упечатљив утисак на музиколога Петра Бингуљца док је био у Београду измељу 1926. и 1930. године. „Др Пуљић, адвокат из Пазове, дошљо је у Беољрад љосле окуљациље, 1918. љодине. Живео је на Неимару, био је бољитљ човек. Не сећам се више да ли су љи скуљови код љеља били једном месечно или четиље - сваке недеље, да ли смо долазили љо љозиву или је љо био одрељен дан, ља како ко наћље. Ђељова жена и ћерка су увек љрисуљтовале. Починљало је око шестљ саљти, онда бисмо вечерали, ља бисмо свирали, а кад су људи били уморни, разилазили смо се раниље. Ја сам свирао клавир. Имао сам љлу сљособностљ да свирам с лисљта, љако да сам увек био добродошљо. Било је мнољо клавиристљкињљ, љрофесора музике, али љима је увек љребало љо две љри недеље да науче нотље, а за љо време друшљтво је већ мољло да се састљане. Виолончело је свирала љосљољја Ђермановић, жена једнољ банкарскољ чиновника, док су се виолинистљи мељали.“

И онда, једне суботље - љо је било љоследњи љућљ љред мољ одлазак у Милано - састљали смо се код маљарскољ амбасадора фон Алљта. Он је свирао друљу виолину, а љрву жена маљарскољ вољнољ изасланика, фина, јако леља, млада жена. Вечерали смо, свирали љо мало, љрошло је један саљ љосле љоноћи, ља два саљта и онда, кад су већ аљсолуљтно сви желели да иду кући, љосебно они који су дољраљили љај свети и нису свирали, наједанљућљ се сељисмо виолиниске сонатље од Франка. То је једна вирљуозна стљвар која не може да се свира љтек љако... Како сам ја уживао... како је љо било дивно! То је било љако сљаљно, да сам ја, љосле, у Милану, где је била Скала, с времена на време заљалио шљто сам на дипломатљском месљту, а не у Беољраду, шљто немам ону собу, квиљитљитљ - клавир, две виолине, виолу и виолончело, ља да свирам сваке суботље љлу музику. За мене је љо било, не мољу да наћем добар израз... сеурење.“³⁶

Институција салона је у Србиљу пренета из средње Европе, која је тада с великом страшљу опонашала француски културни модел. Захваљујући учесталим контактима с европским земљама, у Србиљи се још тридесетих година XIX века раскидало с оријенталном прошлошљу и окретало ка западним суседима. Ђаци су слати на школовање, а трговци су поред материјалних добара доносили и нове обичаље. Мељутим, најзначаљниљу тековину тог културног преображаља свакако представља настанак интелектуалне елите способне не само да прати савремена научна, уметничка и политичка струјања, него и да у љима учествуље. „Више нељо у било ком

³⁴ М. Вукдраговић, Музички живот Београда тих година, у: Београд у сећањима 1930-1941, 77.

³⁵ М. Витезовић, нав. дело, 49.

³⁶ Из разговора са Петром Бингуљцем.

другом, Београд се у то доба развио у интелектуалном погледу. У неким научним областима досигнуо је ниво који је одговорио светском; у другим су развијене најбоље националне традиције. Прекид у раду, изазван дружим светским ратом, имао је размере велике катастрофе. Интелектуално, а посебно научно наслеђе, које је преостало из тога раздобља, још није ни проучено, а камоли у целини преузето.³⁷

Summary

Tijana Čolak-Antić

LITERARY AND ARTISTIC SALONS IN BELGRADE 1830 - 1940

The introduction of literary and artistic gatherings - salons - in Belgrade during the first half of the XIX century had been a consequence of the economic and cultural transformation resulting from the liberation of Turkish domination which had lasted nearly five centuries. Social life, which had been nearly nonexistent previously, started to develop, mostly according to models brought from Central European countries. However, these social gatherings were based mainly on similar, primarily intellectual interests. The author describes various kinds of social gatherings which were used not only as entertaining ones, discussing various literary trends, art, and music, but also as a possibility to treat many other topical political and economic problems and events affecting daily life too. The Serbian society, in its quest to become again a part of Europe, tried its utmost to catch up and to develop a new intellectual elite able not only to follow, but to participate actively in modern literary, artistic and scientific trends.

³⁷

Р. Самарџић, Наука у Београду (1918-1941), у: Историја Београда III, 335.

Радници у грађанском друштву Краљевине СХС/Југославије (1921-1931)

Апстракт: Аутор се у свом прилогу бави положајем радништва као слоја у настајању у првом десетлећу живота прве југословенске државе. Разматра проблем утврђивања његове бројности, животних услова, радничког законодавства, односа висине надница са онима у другим секторима привреде, државне интервенције у регулисању односа између радништва и капитала, бави се проблемима политичког опредељења радништва.

I СТРУКТУРА РАДНИШТВА

Одговор на питање о структури радништва мора да садржи покушај објективизације састава активног становништва Југославије у том периоду, као и његове политичке опредељености. Крајња идеологизација тог проблема условила је након II светског рата у науци прихватање темељне догме Комунистичке партије Југославије (КПЈ) о „историјској мисији” пролетеријата. Модерна радничка класа није постојала (изузев у Словенији, али без политичког утицаја) и била је укореењена у село (чак и у Словенији), тако да се о њој може говорити само дескриптивно. Код КПЈ је постојала митологизована представа о „чистим пролетерима” као производу модерног индустријског друштва. Објашњење је било идеолошко - такав пролетаријат гарантовао је „чисту” класну свест и исто такве класне захтеве. Пошто таквог пролетаријата у знатнијем обиму није било, оперисало се ставовима о авангарди у двострукој вези: партија као авангарда класе, а класа као авангарда целог друштва. Круг догматских поставки затварала је чињеница да су пролетери остајали ван своје авангарде, па су револуционарни позиви упућивани најсиромашнијим деловима „радних маса села и града” и они су били пролетаријат у политичком смислу.

- Радно активно становништво Југославије (1921-1931)

Према резултатима пописа становништва из 1931. године највише Југословена радило је у области пољопривреде, шумарства и рибарства - 5.098.888 становника, или 76,30% од укупног броја радно активних. У индустрији и занатству радило је 717.000 људи или 10,73% радно способних. У односу на 1921. годину, у пољопривреди је дошло до смањења за 4,07%, а у индустрији и занатству до повећања за 2,08% запослених. Релевантне податке даје однос активног и издржаваног становништва. Тако је у целој